CAZUL – O ABORDARE TRADIȚIONALĂ ŞI MODERNĂ

Oana Magdalena CENAC
Universitatea „Dunărea de Jos", Galați

Abstract*: The purpose of this paper is to emphasize several distinct aspects concerning the so-called „case grammar". One of the most important objectives of the structuralist morphology has been to establish the inventory of cases. Moreover, we shall try to analyse the case from a traditional and modern point of view at the same time with the way in which this issue reflects in the Romanian grammar.*
Key-words*: case grammar, structuralist morphology, Romanian grammar*

Unele idei sau principii, care ni se par noi, sau au fost considerate în ultimele decenii drept noi, au o vechime de secole sau chiar de milenii. Pe zi ce trece, cercetătorii descoperă că idei şi principii vechi sunt reluate într-o formă nouă, strălucitoare, însă inovația este , de cele mai multe ori , numai de natură terminologică. De pildă, teoria cazurilor şi a actanților, prezentată acum câteva decenii de Fillmore în lucrarea sa *„The Case for Case"* ca o mare noutate în sintaxă, există într-o formă similară în *Gramatica* lui Pānini (sec.al-IV-lea î.Hr.). Teoria arbitrariului semnului lingvistic are o vechime foarte mare: începând cu Platon, prin Aristotel, Descartes, Whitney, Georg von Gabelentz, ea ajunge la Saussure, fiind considerată până nu demult ca aparținând acestuia.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm problema cazului atât din perspectivă tradițională dar, mai ales, din perspectivă modernă. Reluând ideea subliniată în paragraful anterior se poate spune că şi *cazul* face parte din categoria acelor elemente care au fost îndelung studiate chiar cu secole în urmă. Astfel, Maximus Planudes (1260-1310), a dezvoltat o *teorie localistă a cazurilor*, reluată în secolul trecut de Hjelmslev în *La catégorie des cas,* iar mai târziu de un reprezentant al gramaticii cazului, J. Anderson în *The Grammar of Case.Toward a Localistic Theory* (1971).

Pornind de la analiza câmpului semantic al locului şi mişcării din greacă, Planudes a relevat distincția ternară *de unde- unde- încotro*, şi exprimarea ei prin genitiv, dativ, acuzativ, ajungând la concluzia că toate celelalte sensuri non-spațiale derivă din unul din cele trei sensuri localiste. În *Pagini de teorie şi istorie a lingvisticii*, Lucia Wald consideră că prefigurări ale teoriei localiste se găsesc cu o mie de ani înainte de Maximus Planudes, în analiza adverbelor greceşti făcută de Appolonius Dyscolos.

Prin Pānini, filozofia limbajului şi implicit ştiința limbii atinge o culme pe care Europa şi alte regiuni ale lumii nu au atins-o decât în secolul al XIX-lea sau chiar în secolul trecut. Este vorba aici de unele distincții foarte imporatante, cum ar fi, de pildă, cea dintre planul lingvistic şi cel logic şi ontic, confundate uneori chiar de unele şcoli lingvistice de astăzi (vezi, de exemplu, generativismul lui Chomsky sau aşa numita gramatică a cazului a lui Fillmore). *Gramatica* lui Pānini este concepută sub forma a 3997 de reguli (*sutrā)* foarte concentrate, având înfățişarea unor formule algebrice. Pānini indică nu numai rolul sintactic al cazurilor, ci şi pe cel morfologic în formarea adverbelor. Astfel, în *Gramatica* sa cazurile poartă două nume: unul pentru funcşia sintactică (ex. *karana*, caz *instrument*), iar celălalt

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)

pentru aspectul morfologic al cazului respectiv (ex. *trtya*, cazul al treilea – *instrumentalul)*. Funcşiile sunt tratate în ordine alfabetică. Interesant este faptul că, în sintaxa cazurilor, Pānini nu pleacă de la forme spre intrebuinţarea lor, ci de la idee sau de la obiect, de la planul ontic spre planul lingvistic, realizând aşa-numita gramatică sintetică la care occidentalii au ajuns abia acum 40 de ani, prin ideile lui Ch. Fillmore din *The Case for Case* (1968). Mai mult chiar, profesorul ieşean, Th. Simenschy, vorbea de aşa-numita gramatică a cazului , înainte de apariţia acesteia în SUA, prin lucrările lui Ch. Fillmore.

Având ca punct de plecare tehnica rurală şi analiza sacrificiului vedic, în gramatica indiană veche apare o nouă dimensiune a sintaxei, şi anume aceea a sintaxei cazurilor sau a gramaticii cazurilor, cum a fost ea denumită. Pornind de la planul ontic, Pānini o concepe ca o transpunere picturală a realităţii , complet diferită de sintaxa europeană de tip aristotelic, bazată pe criterii logice şi având drept structură de bază formula: *subiect – copulă – predicat.*

Comparând lista celor 6 kārākā (=cazuri) cu cea a categoriilor sacrificiului vedic, ajungem la concluzia că între cele două există o strânsă corespondenţă. Astfel: *sacrificatorul* corespunde *agentului (kartr), victima – obiectului* sau *pacientului (karman), uneltele sacrificiului – instrumentului (karana*), *locul* sacrificiului – *locaţiei (adhikarana*), *actul ofrandei –donaţiei (sapradana*) şi corespunde, împreună cu ablaţiunea transferului magic; cel care instituie sacrificiul *(iajama*) este *incitatorul (hetu*) pe care Pānini îl consideră tot un fel de agent al acţiunii.

De fapt, cele 6 cazuri ale lui Pānini corespund cazurilor de adâncime stabilite în 1968 de Ch. Fillmore: *agentul, instumentul, pacientul, dativul, benefactivul, locativul,* etc. În privinţa invenatrului de cazuri s-a observat că se manifestă două tendinţe: una de a mări numărul cazurilor pentru a putea surprinde toate relaţiile semantice şi alta de a le reduce cât mai mult posibil. A doua tendinţă este susţinută de W. Chafe şi D.E.Baron care vorbesc doar de două cazuri: *agentul* şi *pacientul*.

J.Anderson, în *The Grammar of Case. Toward a Localistic Theory* (1971), recunoaşte similaritatea dintre sistemul gramaticii fillmoriene a cazului cu cel al lui Pānini. Pornind de la actul sacrificiului vedic, gramaticii indieni au surprins o nouă dimensiune a sintaxei, neglijată până nu demult de gândirea occidentală. Este vorba aici de planul ontic, planul actanţilor care constituie obiectul de cercetare al gramaticii sintetice, o gramatică onomasiologică, în comparaţie cu gramatica semasiologică, promovată în cultura occidentală. Din păcate, deşi gramatica lui Pānini reprezintă o culme în descrierea unei limbi, exercitând o influenţă covârşitoare asupra lingvisticii europe, ea nu a exercitat nici o influenţă asupra gândirii vechi şi medievale europene, căci nu a fost cunoscută decât abia la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, prin interesul europenilor pentru sanscrită şi înrudirea acesteia cu unele limbi din Europa.

În tradiţia gramaticii româneşti, cazul este o categorie gramaticală specifică flexiunii numelui şi a adjectivului, o categorie care exprimă relaţiile sintactice pe care numele şi adjectivul le angajează în limitele unei propoziţii şi, implicit, funcţiile lor sintactice. Cu toate acestea există deosebiri notabile între conţinutul cazului la substantiv, pronume şi numeral, clase al căror caz exprimă relaţiile şi funcţiile lor sintactice din propoziţie, şi conţinutul la adjectiv, al cărui caz este impus formal, prin fenomenul de acord.

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)

Cazul se exprimă printr-un sistem de opoziţii, asociind distincţii de formă gramaticală, distincţii relaţionale (distincţii de vecinătate şi de relaţie sintactică) şi distincţii semantice (agent, posesie, beneficiar, pacient, instrument, etc.).

În privinţa clasificării cazurilor, s-au avut în vedere criterii diferite:

a) *abstracte vs. concrete* – ceea ce a permis distingerea nominativului, acuzativului, ergativului, absolutivului, esivului, cazuri cu valori abstracte, de ablativ, elativ, alativ, adesiv, inesiv, cazuri cu valori concrete indicând localizarea şi direcţia sau distingerea de comitativ şi instrumental, cazuri concreta ce exprimă asocierea (primul) şi instrumentul (al doilea);

b) *cazul subiectului vs. cazul regim* – ceea ce a permis distingerea nominativului de cazurile guvernate de alt cuvânt: acuzativul, genitivul, dativul;

c) *cazurile directe vs. cazurile oblice* - deosebindu-se nominativul şi acuzativul, legate în unele limbi direct de regent (fără prepoziţie), de cazurile legate prepoziţional.. Acest criteriu este valabil doar pentru unele limbi (ex. franceza);

d) *caz al adresării vs. cazuri ale comunicării propriu-zise* – ceea ce a permis separarea vocativului, nelegat sintetic, de celelalte cazuri.

Deşi categoria cazului este o trasătură universală a numelui, se constată deosebiri imporatnte de la o limbă la alta în funcţie de următorii parametrii:

a) *Codarea argumentelor* – modul în care o limbă îşi actualizează argumentele, asociind o valoare de caz cu o funcţie de caz şi o formă de caz. Acest parametru devine semnificativ atunci când se face diferenţierea între limbile acuzative (cele din ramura indoeuropeană), şi cele ergative (sau neacuzative) cum ar fi: unele limbi caucaziene, basca, unele limbi australiene, etc. Dacă limbile acuzative preferă selecţia pacientului în poziţia obiectului direct, atribuindu-i cazul acuzativ şi selectează nominativul pentru agent, limbile ergative preferă selecţia pacientului în poziţia subiectului, asociindu-i cazul absolutiv, iar cazul ergativ este utilizat pentru agent;

b) *Mijloacele formale* – pot fi: *flexionare* (desinenţă sau desinenţă asociată cu variaţia articolului); *analitice* (prepoziţii sau prepoziţie asociată cu un articol) ; *topică fixă* în raport cu verbul (antepunere vs. postpunere); *co-verbe* (cum se întâmplă în limba chineză).

Mijloacele de realizare a cazurilor opun limbile sintetice, unde cazul se realizează prin desinenţe, limbilor analitice, unde cazul se realizează prepoziţional. Din această perspectivă, româna ocupă o poziţie intermediară, întrucât foloseşte pentru marcarea cazului, atât mijloacele sintetice cât şi cele analitice. Astfel, în limba română există desinenţe de caz pentru substantivele feminine şi masculine la singular, G-D, pentru pronumele la G-D, pentru vocativ; totodată, româna recurge la prepoziţia *pe* pentru marcarea acuzativului, la prepoziţiile *a* şi *la* pentru exprimarea genitivului şi dativului la numeralele cardinale şi chiar la substantive.

În privinţa inventarului de cazuri pot fi făcute următoarele observaţii: limbile deosebesc de la minimum 2 cazuri (în franceza veche) , la 3 cazuri în arabă şi până la 46 de cazuri în tabasariană (o limbă vorbită în Oceania). Pentru română, unii cercetători recunosc numai 3 cazuri, pe baza celor trei distincţii de formă din flexiunea substantivului (*fată – unei fete – fato)*. Alţă cercetători vorbesc de 5 cazuri, pornind de la distincţia pronominală dintre nominativ şi acuzativ (*eu-mine-mă; el-îl, l-*), precum şi distinţia pronominală a dativului de genitiv (formele *mie, ţie* sunt imposibil de utilizat în contexte care impun

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)

genitivul: *contra mie, împotriva mie,* etc.). Alți cercetători vorbesc de 6 cazuri, întroducând şi *cazul direct* sau *neutru* – atunci când o formă substantivală nu acceptă substituția cu un pronume personal, singurul care distinge nominativul de acuzativ .

Ex. Învață *ziua* întreagă. Mă învață *carte.* L-au ales *preşedinte*.

Stabilirea inventarului de cazuri a constituit unul dintre obiectivele cele mai importante ale morfologiei de tip structuralist. Ch. Fillmore face distincția între *caz profund (de adâncime*) şi *caz superficial (de suprafață*).

Cazul de adâncime este o categorie logico-semantică ce aparține structurii de adâncime a limbii şi care exprimă un rol semantic atribuit de predicat argumentelor sale, adică numelor cu care acesta se combină, rol ce poate fi: de agent, pacient, instrument, experimentator, etc. În concepția lui Fillmore, o propoziție de bază (sau nucleară) are forma: Predicat + Caz_1 + Caz_2 + ...Caz_n , unde fiecare caz profund apare o singură dată, iar orice propoziție de bază cuprinde cel puțin un caz profund. Fiecare predicat realizează, în funcție de natura lui lexicală inerentă, o configurație cazuală, adică o structură proprie de cazuri profunde înregistrată în lexiconul fiecărei gramatici. De pildă, verbul *„a sparge"* are următoarea configurație cazuală: *[-O(I)(A)(R)]*, semnificând caracteristica acestui verb de a selecta pentru cazuri: *obiectivul* cu ocurență obligatorie în orice realizare sintactică a verbului (O - *S-a spart fereastra*.), dar şi cu ocurență facultativă, apărând succesiv *instrumentalul* (I - *Ion sparge fereastra*.), *agentul* (A – *Vântul sparge fereastra*); *rezulatul* (R – *Fereastra s-a spart*.) sau coocurent (*Ion sparge fereastra cu mingea. Ion o sparge țăndări.)*

Cazul superficial (sau de suprafață) – este forma pe care o îmbracă, în organizarea sintactică de suprafață, un rol semantic (adică un caz profund), care poate fi marcată print-un semn flexionar atașat numelui, (desinență, articol, desinență+articol, sufix), dar şi printr-o marcă sintactică (prepoziție, topică fixă în raport cu verbul), etc. La Fillmore, cazul superficial reprezintă actualizarea simbolului K(=marca de caz) din regula: Caz => K+GN, actualizare diferită de la o limbă la alta, dar şi de la un verb la altul (în română avem verbe cu regim cazual şi altele cu regim prepozițional) : *aparțin cuiva* vs. *depind de cineva* .

În concepția localistă a lui J. Anderson, *cazul* este o categorie semantică exprimând valorile de *localizare* şi de *direcție* ale argumentelor. Conform acestei teorii, verbe precum *a trimite, a da, a oferi, a vinde, a întreba (pe cineva), a învăța (pe cineva*) presupun un subiect reprezentând punctul de plecare al predicației (ablativul) şi un obiect, direct sau indirect, care reprezintă punctul ei de ajungere (alativul). Pentru toate aceste verbe acțiunea se orientează *de la* subiect *spre* obiect. Astfel, verbe precum *a cumpăra, a obține, a primi, a căpăta, a învăța (de la cineva)* presupun o predicație direcțională inversă, cu ablativul în poziția subiectului şi cu alativul în poziția obiectului, de obicei un prepozițional; acțiunea pleacă *de la* complement *spre* subiect. Tot aici, subiectul verbelor afective (*a suferi, a se teme, a se uimi, a se supăra, etc.)* sau obiectul indirect al verbelor afective *(îmi place, îmi pare rău, mă uimeşte, etc.)*, sau al verbelor de senzație fizică (*îmi este frig, îmi este sete, mă doare, etc.)* este interpretat ca locativ (aşa numitul caz inesiv) fiind sediul suferinței, al temerii, al uimirii, etc. Şi posesorul implicat de aşa numitele verbe posesive (*a avea, a aparține*) este interpretat ca locativ, pe baza unei echivalențe semantice de tipul: *eu am ceva = la mine este ceva* .

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)

Inventarul de cazuri conceput localist diferă de la o lucrare la alta. Astfel, într-o concepție cu mai puține cazuri, (J.Anderson) , pe baza a a două proprietăți semantice distinctive [Loc] şi [Sursă] se deosebesc 4 cazuri de bază: *ablativul*, caracterizat prin [+Loc, +Sursă], *locativul,* caracterizat prin [+Loc, -Sursă], *ergativul*, caracterizat prin [-Loc, +Sursă], şi *absolutivul,* un caz nemarcat, definit negativ pentru ambele trăsături [-Loc,-Sursă]. Într-o concepție cu mai multe cazuri locative şi direcționale, pe baza unor distincții locative binare se pot identifica mai multe cazuri cu valoare locativă: *ablativul* – care exprimă originea şi proveniența (El cere *de la părinți*.; Trenul pleacă *din gară*.); *alativul* – exprimă direcția şi limita finală a unei acțiuni orientate, cu sau fără atingerea punctului final (El ascultă *la radio*.; Ajunge *la serviciu.*; Eu primesc *o scrisoare*.); *prolativul* – caz care asociază o valoare ablativă şi una alativă (El se plimbă *de-alungul străzii*.; Ei trec *prin parc*.); *elativul* – un caz locativ care exprimă limita inițială interioară (Iese *din cameră*, Scoate *din buzunar*, Trage *din piept*); *ilativul* – caz orientat care exprimă limita finală interioară (Întră *în cameră*, Se include *în ceva;* Pătrunde *în casă*) , *inesivul* - exprimă interioritatea în raport cu un punct de reper (Locuieşte *în Galați;* Mă doare *în gât;,* B*aza* adăposteşte un mare număr de soldați); *adesivul* – exprimă situarea față de un punct de reper sau în vecinătatea a cuiva sau a ceva (Se află *pe stradă*; Se află *lângă mine*).

În teoria guvernării şi a legării, cunoscută şi sub forma de GB, s-a distins între *cazul abstract*, simbolizat prin Caz, şi *cazul morfologic*, simbolizat prin caz. Cazul abstract se atribuie în orice limbă, constituind o parte integrantă a gramaticii universale, numită *teoria cazului;* cazul morfologic reprezintă realizările structurale ale cazului, cunoaşte variații de la o limbă la alta în funcție de tipul morfologic de limbă: sintetic vs. analitic sau izolant / aglutinant. Teoria GB distinge două tipuri de cazuri abstracte: *cazuri inerente*, atribuite în D-structură , deci atribuite nominalelor, şi *cazuri structurale*, atribuite în S-structură, rezultând din reorganizarea structurilor după intervenția regulilor de transformare. Se spune că elementul A atribuie un un caz inerent elementului B dacă şi numai dacă A îi atribuie, în acelaşi timp, rolul tematic.

În *Sintaxa grupului verbal*, G.P.Dindelegan consideră că rolul cazului în interiorul grupului verbal este dublu: el asigură legarea diverselor nominale de centru şi ierarhizarea acestora, conferindu-le o anumită poziție față de verb. Astfel, acelaşi nominal se plasează diferit față de verb în funcție de legătura cazuală. Deci, nominalul se plasează față de verb în poziția de obiect direct şi de subiect după cum legătura se realizează prin acuzativ sau prin nominativ, ca în exemplele de mai jos:

Ex. Frigul crapă piatra – Piatra crapă de frig.;
Necazurile îl îmbătrânesc. – El îmbătrâneşte;
Ei încep şedința – Şedința începe.

Cazul, ca element conectiv al nominalelor față de verb, este „regizat" de verb care este răspunzuător de plasarea nominalelor în poziții diferite. În acest sens pot fi aduse două argumente:

a) dacă alegem câteva construcții verbale (de ex. *Mă chemă Ion, Îmi place cartea, Îmi vine o scrisoare)* şi înlocuim verbele din aceste construcții cu alte verbe, constatăm apariția unor diferențe în privința cazului „regizat"(*Îmi zice Ion, Iubesc cartea, Primesc o scrisoare);*

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)

b) dacă alegem o anumită formă verbală şi o înlocuim cu o altă formă din paradigma verbului (ex. înlocuim forma activă cu cea pasivă), are loc o reorganizare a construcției şi apar alte reguli de selecție a cazului: în locul Ac., din constucția activă, este selectat N. în construcşia pasivă.

Toate cele prezentate mai sus sunt o dovadă a problemticii complexe a cazului privit atât din perspectivă tradițională dar mai ales modernă. Nu avem pretenția de a fi epuizat tot ce s-ar fi putut spune în legătură cu problematica în discuție, dar sperăm să fi trezit interesul celor care s-ar arăta vreodată interesați de aceasta.

Bibliografie

***, *Gramatica limbii române, I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005

Anderson, J., *The Grammar of Case.Toward a Localistic Theory* , Cambridge,1971

Fillmore, Ch., *The Case for Case,* Cambridge, 1968

Frâncu, C., *Curente şi tendințe în lingvistica secolului nostru,* Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 1999

George,Al.,S., *Limbă şi gândire în cultura indiană*, Editura Ştiințifică şşi Enciclopedică, Bucureşti, 1976

Pană, Dindelegan, G., *Sintaxa grupului verbal,* Editura Aula, Braşov, 1999

Simenschy, Th., Ivănescu, Gh., *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981

Simenschy, Th., *Gramatica lui Pānini,* în Analele Universității „AL.I.Cuza",seria Stiințe Sociale, Iaşi, 1957

Wald, L., *Pagini de teorie şi istorie a lingvisticii,* Editura All, Bucureşti, 1998

BDD-A5393 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:10 UTC)